

kiderítése nem sok reménnyel kecsegtet. Mindazonáltal a dolognak nem is lehet túlzottan nagy jelentőséget tulajdonítani, hiszen sem ezeken az oldalakon, sem a könyv más lapjain nem található marginália, akár Tisza Istvántól vagy más tulajdonostól. Itt kell megemlíteni, hogy válaszevelet, vagy egyéb reagálást Degenfeld Ottó levelére Tisza István levelezésének eddig megjelent kötetei nem tartalmazznak.

Végül szólni kell még a Tisza családnak a könyvben szereplő pecsétjéről, amelyet a címdoldal jobb felső sarkába ütöttek be, ami mindenképp bizonyítja a könyv Tisza tulajdonosát. De ennek leírását és jelentőségét csak az egész geszti könyvtár vonatkozásában és annak teljes feltárása után lehet érdemben közzé tenni.

CZEGLEDI LÁSZLÓ

A szegedi napilapok hírversenye a 20. század elején. A modern sajtó – akár tetszik ez, akár nem – elsősorban (bár nem kizárólagosan) üzleti vállalkozás. Ez természetesen nemcsak azt jelenti, hogy az újságok előállítás, terjesztése stb. pénzbe kerül, s a kiadó bevételekre – nyereségre – törekszik.¹ A profit-maximálás igénye magára az újságra is visszahat, s hogy mi jelenik meg a lapban s hogyan, az nem kis részben ennek a helyzetnek a következménye. Az újságcsinálás és az „üzlet” konkrét összefüggésének, a profit-maximálás médium-befolyásoló és -alakító hatásának kutatása azonban a magyar sajtótörténeti vizsgálatoknak egyik „szemérmesen” kezelt, jószerével nem kutatott területe. Márpedig ennek az összefüggésnek az alapos vizsgálata nélkül a modern sajtó szerepének lényege megérthetetlen, s a sajtótörténet-írás a fűlszínes politikai interpretációkba ragad bele.

Az alábbiakban, egy konkrét eset értelmezésével, a 20. század eleji szegedi újságírás viszonyaiba kísérelünk meg belepillantani. Az esemény², amely így fölidéződik, érdekes, „színes” sztorinak, sajtótörténeti anekdotának tetszhet, s kétségtelen: így is, ilyenként is olvasható. A régi, a patriarchálisból a modernbe átváltó szegedi újságíró-élet egyik kedélyesen előadható „történeteként”. Egy mélyebb szinten azonban a fejlemény kiváltó oka s maga az ötlet kivitelezése is a lapkiadásban mind jobban domináló, egyre élesebbé váló „üzlet” természetére vet fényt, s jelzi a patriarchális sajtóviszonyok bomlását, a verseny élesedését – egy a budapestiénél kétségkívül archaikusabb viszonylatokat megőrző vidéki nagyvárosban.

A Kutlórásáv-esetként elhíresült történet időpontja 1902 novembere, közelebről a 20-a körüli napok. Az alapszituáció, a szegedi lapok egymásközi erőviszonya viszonylag könnyen megadható³. A városban ekkor négy újság jelent meg: az ellenzéki, függetlenségi *Szegedi Napló* (1878-tól), amelyik a város legtekintélyesebb, irodalmi és politikai súllyal megszólaló véleményformáló lapja volt; a kormánypárti, konzervatív *Szegedi Híradó* (1859-től), amelyiknek a múltja ekkor már jelentősebb volt, mint aktuális szerepe; a „modernebb” hangvételű, arculatát ekkor kialakító *Szeged és Vidéke* (1902 márciusától), amelyik ekkor alig pár hete került új kézbe; s az igénytelen, „krajcáros néplap”, a *Szegedi Friss Újság* (1900-tól), amelyik bár jóval nagyobb példányszámban fogyott el, mint a másik három szegedi lap, a maga populáris igénytelenségével nem lehetett s nem is volt a többiek versenytársa: csupán az új idők sikeres, de lenézett, a városi elitől kevésre be-

¹ A médiagazdaságtan ma már önálló stúdium, saját elmélettel, szakirodalommal.

² Az eseményről eddig csak kortársi emlékezés szól: ENGEL Lajos: *A kiadó*. In: *A Szegedi Napló huszonöt éve 1879–1903*. Szeged, 236–237.

³ Vö. LENGYEL András: *A szegedi újságírás rövid története*. In: L.A.: *„Közkatonái a tollnak...” Vázlatok Szeged sajtótörténetéhez*. Szeged, 1999. 7–69., különösen 30–43.

csült sajtóvállalkozás volt. A város lélekszáma ekkor kb. 100 ezer fő lehetett, ennek egyharmada azonban városi polgárként is archaikus körülmények közt, tanyán, a nagykiterjedésű szegedi határban élt, s onnan nem, vagy csak ritkán járt be a tulajdonképpeni városba. Az újságolvasók létszáma⁴ nehezen meghatározható, de – minden jel szerint – meglehetősen szűk körű, zárt rétegről volt szó. A legtekintélyesebb *Napló* vasárnapi példányszáma ekkor (a kiadó bevallása szerint) 1500–2000 db, a *Híradó* ennél kevesebb példányban, a *Vidéke* ennél valamivel több példányban fogyott el. A „komoly” lapok együttes előfizetői és vásárlói jóindulatú becslés szerint is legfeljebb 5–6 ezer fő lehetett mindösszesen. A fölosztható piac (az a bizonyos, ma oly sokat emlegetett „torta”) kicsi és – valószínűleg – telített; az adott körülmények közt s az adott árakon lényegesen nem lehetett bővíteni. A bővítés egyik, ha nem az egyedüli lehetősége a *Szegedi Friss Újság* gyakorlata volt, amelyik az alacsony ár és az igénytelen tartalom révén új, újságolvasóként addig nem jelentkező rétegeket vont be az újságfogyasztók közé. Ez az út azonban – kulturális okokból – a másik három lap számára járhatatlan volt. Az általuk képviselt kulturális funkció betöltése költségigényes volt, így az eladási árat nem szoríthatták le; az a réteg pedig, amelynek kulturális igényeit kielégítették, vásárlóként ennél nagyobb számban – úgy látszik – nem tudott a piacon jelentkezni.

E helyzetet a *Szeged és Vidéke* megindulása, még inkább pedig 1902 novemberi átszervezése bontotta meg s lendítette ki addigi állapotából. 1902. november 10-én ugyanis az addig nem különösebben érdekes lapot Balassa Armin (1861–1924), a jól kereső, tekintélyes ügyvéd átvette, s nemcsak megjelenésének anyagi alapjait biztosította közel két évtizedre, de a maga személyiségének lenyomatát is rávitte a lap arculatára.⁵ Nincs itt hely Balassa portréjának megrajzolására, de szempontunkból talán annyit is elég leszögezni, hogy személyében a lap egy bátran és aktívan politizáló, az uralkodó liberalizmust az úgynevezett radikalizmus irányába ártértelemző, kvalitásokra és új törekvésekre nyitott, irodalompártoló lapvezért nyert, aki ambíciójával a *Napló* újságíró-profijai számára is komoly kihívást jelentett. A *Szeged és Vidéke* tökeereje ugyan kétségkívül a *Napló*é alatt maradt, s ennek szakmai következményei (pl. kisebb létszámú, kevésbé hatékonyan dolgozó szerkesztőség) is voltak, de a *Vidéke* így is versenytársa, riválisa lett a *Napló*nak.

Az erőviszonyoknak ez az átrendeződése kiderül a Kutlorásáv-észet megelőző hetek fejleményeiből. Egyrészt: 1902. november 10-én Balassa Armin átvette a *Szeged és Vidékét*, majd röviddel később az addigi súlytalan estilapot súlyosabb reggeli újsággá alakította át. Másrészt: a *Szegedi Napló* kiadója, megérezve a versenytársat, korábbra helyezte a lap vidéki példányainak expédiálását (a vidékre induló példányok előző nap éjfélkor már a szegedi vasútállomáson voltak), s ugyanakkor fölerősítette budapesti és bécsi hírszolgálatát is, megfizetve a saját – „eredeti” – táviratok, telefonjelentések költségét, – azért, hogy bizonyos, érdeklődésre igényt tartó budapesti és külföldi híryanagot helyi vetélytársai előtt egy nappal közölhessen, olykor (az éjfél közeli eseményekről tudósítva) még a fővárosi lapok elé is vágva.⁶ Ezek az „eredeti” táviratok és telefonjelentések természetesen mennyiségileg nem voltak túlzottan nagy terjedelműek; egy-két tucat, egyenként pár mondatos hírről volt csupán szó. Ám ezek újdonság értéke az adott körülmények közt, amikor sem rádió, sem tévé nem tájékoztatta a helyi polgárokat, s a Szegedre érkező fővárosi lapok esti lapzártája is kizárta a másnapi példányokból a késő esti eseményeket, jelentős volt; a helyi újságolvasó számára ezek a hírek adták a gyors informálódás lehetőségét.

Magyarán: a *Napló* kiadója, Engel Lajos a hírszolgálat megerősítésével és fölgyorsításával megpróbálta legyőzni új versenytársát, a *Szeged és Vidékét*.

⁴ Összefoglaló adatsor nem áll rendelkezésünkre, csak szórványos adataink vannak. Vö. ENGEL Lajos: *i. h.* LENGYEL András: *i. m.* 42., NACSÁDY József–BARANYAI Zsolt: *A sajtó (1849–1919)*. In: *Szeged története III/2*. Szerk. GAÁL Endre. Szeged, 1991. 1075–1085., valamint a Cégbírósági iratok.

⁵ Balassáról l. LENGYEL András: *i. m.* 84–98.

⁶ ENGEL Lajos: *i. h.* 236–237.

A konfliktust, amely a Kutlorásáv- eset közvetlen kiváltója volt, a *Napló* „eredeti” táviratainak a riválisok általi, illegitim átvétele robbantotta ki. A *Szeged és Vidéke* és a *Szegedi Híradó* ugyanis – a hagyományos, „ollózó” újságírás neveltjeiként – szemrebbenés nélkül átvették, átollózták a korábban megjelenő *Napló* táviratait. A *Napló* vidékre induló példányai éjjelkor már a vasútállomáson voltak, ott a *Szegedi Híradó* és a *Szeged és Vidéke* nyomdájának inasgyerekei megvásárolták egy-egy példányt, majd sietve visszatértek saját nyomdájukba, ahol a híryanag átvétele a *Híradó*, illetve a *Vidéke* számára még időben megtörténhetett. A reggel megjelenő, három szegedi lap olvasói így – a *Napló* kiadójának költségére – már ugyanazt a híryanagot olvashatták. Engel Lajos anyagi ráfordítása tehát hiabavalónak bizonyult; újítása nem hozta meg üzleti eredményét.

A hírek átvétele természetesen nem maradt rejtve Engel előtt sem. Az esetet fölidézó emlékezésében megírja, hogy:

„... tapasztaltam, hogy a többi szegedi lap azon idő óta, amióta a Szegedi Napló éjjel jelenik meg, olyan egyforma távirati híreket hoz a reggel megjelenő lapjaiban, mintha csak a Szegedi Naplóból ollóznák ki. Kezdem a dolgot megfigyelni és rájöttem, hogy bizony ők azóta alig költenek valamit telefonra és táviratra. Minek is? hiszen ha a Napló hozza, akkor autentikus és ők már éjjelkor a vasúton vásároltattak egy Szegedi Naplót s kinyírták az érdekes híreket is, ami nekik nem volt meg.” „Ez az állapot engem őszintén megvallva azért bosszantott nagyon, mert a versenytárs lapoknak így oly könnyű és olcsó volt a lap szerkesztése s az éjjeli rovat, ami nekem oly drága volt, nekik nem is került pénzükbe. Ez bántotta az én irigy konkurens lelkemet.” „Ne legyen hát nekik oly könnyű a föld, gondoltam és ezt az állapotot megszüntettem. Nem küldök többé a vonathoz ki lapot. Mielőtt azonban beszüntettem a vasútra küldést, megtréfálni óhajtottam a t. laptársakat, akik ezt az ollózást most már igen nagyon megszokták.”⁷

Ez a „tréfa” lett a Kutlorásáv- esetként elhíresült beugratás. Engel kívánságára ugyanis a szerkesztőség összeült, s megtárgyalta, hogyan lehetne rábizonyítani a riválisokra az ollózást. Erről az egyik résztvevő, Sz. Szigethy Vilmos utóbb egy kéziratós följegyzésében így vallott:

„... sokat tanácskoztunk a szerkesztőségben a megfelelő slágworton. Mindegyikünk tudott többet is. / Egyhangúlag állapotunk aztán meg Tömörkény ötletében, aminthogy ez volt a legjobb is.”⁸

Tömörkény ötletének lényege igen egyszerű volt. Kreáltak egy álhírt, s abban, mint forrásra, hivatkoztak a *Kutlorásáv Notusav* nevű (természetesen nem létező) cseh újságra. A slusszpoén az volt, hogy a hírforrásként föltüntetett „cseh” újság neve visszafelé olvasva értelmes mondat, sőt valóságos beismerés: „Vasúton vásároltuk”. Aki ezt a hírt átveszi, az nemcsak azt ismeri be, hogy tudatlan: nem tudja, hogy ilyen nevű cseh lap nem létezik, de nyomtatásban ismeri el azt is, hogy forrása egy vasúton vásárolt lappéldány volt. A tagadás lehetetlen, a „tréfa” kivédhetetlen.

Az akcióra 1902. november 21-én este került sor. Ekkor a *Napló* másnapi, 22-i számának néhány (Engel Lajos szerint 5, a *Napló* 1902. november 23-i száma szerint 2) példányába a következő álhírt tördelték be:

⁷ ENGEL Lajos: *i. h.* 236–237.

⁸ SZ. SZIGETHY Vilmos: *Kutlorásáv Notusav*; egy lapos kéziratós följegyzés. Móra Ferenc Múzeum., Irodalomtörténeti Gyűjtemény.

Egy cseh lap szenzációja.

BÉCS, nov. 21. A Kutlorásáv Notusav ifjú-cseh újság szenzációs leleplezéseket közöl mai hírei között. Egész tömeg megvesztegetési vádat emel különféle pártállású személyek ellen, mi fölött nagy az izgalom. Az ügynek előreláthatólag a Reichsrathban folytatása lesz s nagy botrányok kitérésétől tartanak.

Engel Lajos szerint: „Öt lappéldány készült ezzel a »vak« távirattal, mire a gépet megállítottam és ezt a hasból írt táviratot kidobtam a formából, abba a rendes tudósítást helyeztettem el.”⁹ Az álhíreket tartalmazó példányokat egy nyomdásztanonccal, Gansl Ferencsel kivitették a vasútállomásra, azzal az utasítással, hogy „úgy tegyen, mintha semmi különös sem történt volna, de ebből a *-al megjelölt lapból [azaz: az álhírt tartalmazó példányokból] el ne adjon senkinek, mint csak a másik lap tanoncának.”¹⁰ Gansl Ferenc sikerrel járt, negyedóra múlva már jelentette: „Főnök úr kérem, sikerült.” S mint másnap, azaz 22-én reggel kiderült, az álhírt a rivális lapok, a *Szegedi Híradó* és a *Szeged és Vidéke* valóban átvette. Ezzel saját hasábjaiikon „ismerték el”, hogy vasúton vásárolt példányból ollózták át az „ifjú-cseh újság” szenzációját.

Az önleleplezéshez, persze, kellett „némi” külső segítség. Ezt a *Napló* meg is adta. Másnap, november 23-i – vasárnapi, tehát nagyobb példányszámban megjelenő – számában a 10. oldalon ott van a bő egyhasábos „fölvilágosítás”. A cikk címe „Kutlorásáv Notusav”, alcíme pedig „A cseh panama a szegedi állomáson”. Ez a cikk, amely stílusából következtetve alighanem Tömörkény István írása, beavatja az olvasókat a lapcsinálás rejtelseibe, s „megfejt” az „ifjú-cseh újság” névének valódi jelentését. Ebben, egyebek közt, kimondódik, hogyan készültek a rivális lapok:

„A lapok [ti. a *Szegedi Híradó* és a *Szeged és Vidéke*] kiküldtek egy-egy nyomdász gyereket éjjel után a Szeged állomásra, ott vásároltattak egy-egy friss *Szegedi Naplót*, azt a gyerekek hazavitték a nyomdába és ebből kényelmesebben meg lehetett csinálni az éjjeli rovatot s ha valami olyan nagyobb hír volt a *Napló* rovatában, amit nem kaptak meg, onnan kiírták.”

A cikk beszámol a *Napló* reakciójáról is:

„Tegnap [21-én] este két külön lapot nyomtak a nyomdában [ti. a *Naplót* előállító Engel nyomdában]. Csak olyan volt, mint a többi, csak éppen a távirati rovatában állott cicero betűkkel egy hír, amely a lap többi számában nem jelent meg.”

A cikk itt idézi a már ismert álhírt, majd így folytatódik:

„Ezt a két, valóban »rendkívüli kiadást« azután az újságáruló gyerek a Szeged állomás peronján hűségesen eladta az ő rendes vevő-kollegáinak, akik siettek be az »eredeti tudósítással« a műhelybe.”

Majd jön az ironikus leleplezés:

„Ma fölvirradt a dicső nap hajnala. A lapok közölték a rendes és szokásos híreiket olvasóikkal. Az olvasók a híreket elégedetten vették tudomásul. Különösen sok embert izgatott az újabb csehországi panama, amelyet az ifjú csehek agilis és kitűnően szerkesztett pártlapja, a *Kutlorásáv Notusav* leleplezett le s amely miatt a Reichsrathban, a bécsi tudósító jelentése szerint, nagy izgalmak várhatók.

⁹ ENGEL Lajos: i. h. 238.

¹⁰ ENGEL Lajos: i. h. 238.

Az olvasók tudomásul vették. No, Csehországban, ahol már mindenféle panamák történtek, ez nem is ritkaság. Csak egy olvasó, aki megrögzött szokásánál fogva olykor balról jobbra jártatja a szemét a betűkön, fakadt ki álmélkodva:

– Ez a cseh nyelv mégis rokon a magyarral.

A Kutlorásáv Notusav visszafelé olvasva annyit jelent magyarul: *Vasuton vásároltuk.*”

A *Napló*, e fölvilágosításon túl, arról is gondoskodott, hogy az eset ne maradjon meg a körtöl-tésen belül; a rivális lapok fölsülésétől, kollégiális kapcsolatai révén, értesített két fővárosi lapot, a *Hazánkat* és a *Budapesti Naplót*, amelyek már 23-án – azaz a *Napló* leleplező cikkével egy időben! – beszámoltak az esetről.

A leleplezés kétségkívül sikerült; ennek jele, hogy nemcsak Engel Lajos tért vissza utóbb is az esetre nagy meglepődöttséggel, de a *Napló* vicclapmelléklete, a *Hüvelyk Matyi* is sokáig utalgatott e történetre.¹¹ A siker mégsem lehetett felhőtlen. A megszegényített *Szeged és Vidéke* ugyanis november 25-i számában négy írásban is reagált a „tréfára”, s ha a fiaskó teljesen nem is tudta hatástalanítani, a *Napló*ról is súlyos dolgokat mondott ki.

A *Szeged és Vidéke* minket érdeklő négy írása közül az elsőt maga a laptulajdonos-főszerkesztő Balassa Armin írta (s jegyezte nevével). Ez a cikk, amely a „Vasúton vásároltuk” címet viseli, elismeri a megtörténeteket. „Kétségtelenül zszurnalisztikai hiba, hogy éjjeli munkatársunk a szellemes viccet észre nem vette s ha ezen lehet nevetni, ezt a nevetséget el kell viselnünk.” Elismeri azt is, hogy: „A lap [...] nemcsak sajtó-organum, hanem üzleti vállalat is. Tulajdonosa: Engel Lajos úr. Az ő zsebére megy haszon és veszteség. Joga van üzleti érdekeiért minden megengedett eszközzel küzdeni, és küzdelem közben joga van üzleti versenytársait nevetségessé tenni. A lap munkatársainak szelleme rendelkezésére áll.” A „távirat hülye szellemeskedését” azonban már nem állta meg szó nélkül, s úgy látta, hogy „maga ez a tény is elszomorítóan jellemző a Szegedi *Napló* zszurnalisztikai erkölcsi fölfogására”, hiszen a *Napló* „jól tudja, hogy szellemeskedésével olyan tény bizonyítására vállalkozott, amit soha a Szeged és Vidéke nem tagadott volna.” Védekezése, ellenérve ugyanis, az általános gyakorlat ismeretében, részben arra épült, hogy „a korábban megjelenő lapokat a többi lapnak joga van hírforrásul felhasználni”, részben arra, hogy maga a *Napló* is e gyakorlattal élt. S – mondja Balassa – a *Szeged és Vidéke* nem pusztán a *Napló* híreire támaszkodott, saját „éjjeli tudósítója” is van, így elesik a vád, hogy „kizárólag a másik lapnak költségek árán megszerzett tudósításait használja föl”, az önállóság hamis látszatát keltve.

Balassa írása sértett ember írása, ez a sértettség szinte süt a cikkből. De sértettsége ellenére is, vagy talán éppen ezért maga is súlyos viszontváddal áll elő:

„A Szeged és Vidékének mindössze két hete állok az élén. Szerkesztő-társaim és munkatársaim becsvágya és munkaképessége a lapot ez alatt a rövid idő alatt olyan színvonalra emelte, hogy hatása elől a Szegedi *Napló* ki nem térhet. / Ha ez a hatás fáj, ezt értem.”

Nem kétséges, itt valami lényeges van kimondva; sőt ez a lényeg. Igazában a megújuló *Szeged és Vidéke* föllépése a sajtópiacon jelentette a *Napló* számára az igazi érdeksérelmet.

A *Napló* elleni igazán súlyos és meggyőző ellenérvek mégis nem ebben a polemizáló főszerkesztői válaszban, hanem a hozzá csatolt, mintegy függeléként közreadott szerkesztőségi jegyzetben jelennek meg. Ezt a tömör jegyzetet szinte teljes egészében érdemes idéznünk:

¹¹ ENGEL Lajos: *i. h.* 236.

„A Szeged és Vidéke csak *nyolc nap óta* jelenik meg *később*, mint a Szegedi Napló. Ezt megelőzőleg a Sz. és V. félesztendeig járt a Napló előtt.

Míg a Szeged és Vidéke esti lap volt, a Szegedi Napló minden este ingyen hozzáférhető s naponta földolgozta, sokszor eredeti alakjukban átvágta [ti. átollózta] a Sz. és V. eredeti híreit, tudósításait és táviratait.

A Szegedi Napló *tudja azt*, hogy a korábban megjelent újságot a későbbben megjelenő újság hírforrásul használhatja. Így használta a Szegedi Napló *esztendőkön át* a Magyarországot, melyből távirati rovatát egyszerűen átvagdalta s használja a Magyar Estilapot és az Új Hírek c. lapot *minden este ma is*.

A Szegedi Napló országgyűlési tudósítását ma is minden nap *úgy vágja át a Magyar Estilapból*.

A Szegedi Napló jól tudja azt, hogy nekünk *van* fővárosi tudósítónk, sőt tudósítónkat *névszerint* is ösmeri.

A Szegedi Napló tudja azt, hogy a Sz. és V. az ő híreit *ezredrésnyire* sem használta – s nem is használhatta – mint ő a Sz. és V. híreit.

A Szegedi Napló egyik munkatársa egy időben éjjel 2–3 órakor *megszerzette* az épp akkor elkészült Szegedi Friss Újságot és annak eredeti híreit *beleírogatta* a Szegedi Naplóba anélkül, hogy erről a Friss Újságnak *tudomása lett volna*.

A Szegedi Napló nem egyszer a *nyomdában* szerezte meg a friss Szeged és Vidékét, amelyet aztán *nagymértékben felhasznál*.”

Nem kétséges, hogy ezek a vádak igazak; a szegedi újságíró-gárda oly kis létszámú volt s oly annyira zárt szakmai közösséget alkotott, hogy egymás előtt aligha lehettek szakmai titkaik. (Nem beszélve arról, hogy a Szeged és Vidéke egyik munkatársa korábban maga is a Napló szerkesztőségében dolgozott, belülről ismerte tehát a szerkesztőségi gyakorlatot.)

A harmadik vitázó közlemény az Újdonságok rovat élén jelent meg, „A Hazánk-nak és a Budapesti Napló-nak” címmel. Ez, összhangban az előzőekkel, a Kutlorásáv-észetet fölkapó két fővárosi lap vádjait utasítja vissza. Az eddigiekhez képest két új eleme van. Megnevezi fővárosi tudósítóit (Bihari Imre, Aranyosi Gyula és Kéry Gyula), s regisztrálja, hogy – nyilván Balassáék személyes tiltakozására – a Budapesti Napló 24-i száma „helyreigazítólag” már elismerte: a Szeged és Vidékének „két fővárosi tudósítója is van”. A negyedik e tárgykörben publikált közlemény – sajátos módon – egy úgynevezett Nyilttéri közlemény, Engel Lajosnak címezve, a Szeged és Vidéke kiadóhivatalától. Ez – nyilván a laptulajdonos-főszerkesztő utasítására – felszólítja Engelt:

„minthogy a Szeged és Vidéke önt megkárosítani sem nem akarta, sem nem akarja, ennél fogva fölhívjuk arra, hogy a panaszolt pár napra vonatkozólag számláját velünk haladéktalanul *közölni sziveskedjék*.” „A számla beküldése után *ellenszámlánkat* önhöz fogjuk juttatni arról a *félesztendőről*, amely idő alatt a Szegedi Napló a Szeged és Vidéke híreit *sokkal nagyobb mértékben fölhasználta és átollózta*.”

A Szegedi Híradó – mit tehetett mást – szintén reagált a beugratásra. November 25-i számában „Üzenet a Szegedi Naplónak” címmel bő egy hasábos, aláírás nélküli – „szerkesztőségi” – cikk jelent meg. A beugratás tényét ez is elismeri, de szándékoltan homályban tartja, hogyan is történt ez a beugratás; csupán egy – az előzmények ismerete nélkül érthetetlen – félmondat utal a Napló ötletére (ti. az éjszakai szerkesztőnek „nincs ideje a lázas munkában arra, hogy *visszafelé is elolvassassa* a korábban megjelenő lapok közleményeit”). Ellenérvei – a Szeged és Vidéke ríposztjával összevetve – eléggé egysíkúak; a cikk érvelése lényegében három pontban ragadható meg. 1. A Híradó, az akkori gyakorlathoz igazodva, a Szeged és Vidékéhez hasonlóan ugyancsak azt vallja, hogy a korábban megjelenő lap híreit át lehet, sőt át kell venni.

„Szegeden éjfél után jelent meg: a Magyarország, a Magyar Nemzet, a Hazánk, az Esti Újság, a Pester Lloyd esti lapja: a Magyar Szó és a Szegedi Napló. / A reggeli újságok ezeket a lapokat megjelenésük előtt még feldolgozhatták éppen úgy, mint a Szegedi Napló is feldolgozta ezeket, míg reggel jelent meg és amint majd később megint feldolgozza, midőn kénytelen lesz ismét reggel megjeleni.” „... ezeket a lapokat minden későbbben megjelenő újság kénytelen feldolgozni; *bamba, élehetetlen, semmirevaló hírlapíró volna az, aki megjelennék lapjával anélkül, hogy az előtte korábban megjelent lapokat elolvassa és feldolgozza.*”

2. Az érvelés második eleme, hasonlatosan a másik megszegyenített lapéhoz, annak kinyilvánítása, hogy a *Hiradónak* is van saját fővárosi tudósítója.

„A Szegedi Hiradónak rendes, állandó tudósítója van a fővárosban. A Szegedi Hiradó tudósítója Sebők Gyula úr, akinek a Budapesti Hirlapnál joga van ahhoz, hogy a Szegedi Hiradót mindazon eseményekről értesítse, amelyek a Budapesti Hirlaphoz éjjelig beérkeznek.” „... mi az éjféλι laptárs [ti. a Napló] drága tudósításaira nem szorultunk.”

(A megnevezett tudósító léte nyilvánvalóan tény, de ez önmagában még nem cáfolata a *Napló* vádjainak, hiszen a *Napló* által fölkinált álhírt – átvették.) 3. S végül a *Hiradó* is viszonttámadással él.

„De ha olyan nagyon sérelmes a Szegedi Naplónak az, hogy az ő drága tudósításait a reggeli lapok felhasználják, miért jelenik meg éjjélkor?” „Fájdalom, erre a miéltre nagyon szomorú feleletet kell adnunk. A Szegedi Napló azért kénytelen éjjélkor megjeleni, mert Szegeden nagyon megunta őt az olvasó közönség. [...] nem így volt ez mindig. Ezelőtt néhány esztendővel a Szegedi Napló nem volt kénytelen éjjélkor megjeleni – nem volt kénytelen a szomszédban keresni magának *új közönséget*, volt neki Szegeden is közönsége.”

Ez utóbbi érv, bár aligha menti a *Hiradót*, valószínűleg érzékeny pontot érint; s jelzi a piaci versenynek a választék gazdagodásával (a *Szeged és Vidéke* megindulásával, illetve föllendülésével) kialakuló új, az addigiaknál élesebb fázisát.

A Kutlorásáv-eset egyik – könnyen érzékelhető – eredménye egy életre szóló személyes ellenségeskedés lett. A fő riválisok, Balassa Armin és Engel Lajos, a két lapkiadó viszonya soha többé nem rendeződött. Nemcsak éles vitáik támadtak (amelyek elemzése szintén sajtótörténeti feladat lehet), de – mint tudjuk – a szegedi bohémok alkalmi békéltetési kísérletei is rendre meghiúsultak: a szembenállás elmélyült, megmerevedett.¹² Ez, eltekintve bizonyos személyes-esetleges mozzanatoktól, valójában könnyen érthető, „természetes” fejleménynek tekinthető. Az érdekellentét, minden személyes mozzanattól függetlenül, eleve adott volt: a két lap mindenképpen versenytársként állt egymással szemben. Ehhez járult az a „szubjektív” elem, amely ezt az érdekellentétet személyessé tette, kiélezte: a két kiadó két, egymástól gyökeresen különböző sajtópiaci szereplő volt. Balassa Armin¹³ számára a *Szeged és Vidéke* elsődlegesen nem „üzlet” volt, hanem egy kulturális és politikai misszió eszköze. Ő nem a lapkiadásból élt, jövedelme zöme (amennyire megítélhető) nem innen származott, hanem ügyvédi irodájából s magánvagyonra is volt; sőt ez a magánvagyon tette lehetővé számára, hogy utóbb részvénytársaságként működő veszteséges cégét (lap és nyomda) fönntartsa. Ő tehát bizonyos veszteséget is vállalt azért, hogy a számára fontos kulturális és politikai értékek érdekében egy médiumot működtessen, az ahhoz szükséges költséges infrastruktúrával együtt. Életkora és neveltetése révén pedig egy patriarchális természetű liberális társadalom szocializáltja volt, aki személyes politikai útkeresését elvek és eszmények szerint igyekezett vé-

¹² Vö. Balassáról írott, már hivatkozott életrajzi vázlatomat.

¹³ Vö. LENGYEL András: *i. m.*

gigjárnai. (Ez az attitűd teszi érthetővé, hogy lapjában pár év múlva olyan „ismeretlen” fiataloknak is helyt adott, mint a modern magyar irodalom üdvöskéi: Juhász Gyula, Babits Mihály, Kosztolányi Dezső, Csáth Géza; sőt – tiszta altruizmusból – kiadta a pályakezdő Juhász Gyula első verseskötetét is.) Engel Lajos¹⁴ egészen más képlet volt; sem kulturális, sem politikai ambíciói nem voltak, s ő – Balassával ellentétben – nem kívánt publicista sem lenni. (Erre sem képessége, sem ambíciója nem volt.) Engel elsősorban s mindenek előtt üzletember volt, aki tőkéjét a sajtóba (nyomda- és lapvállalat) fektette be, s e területen akart profithoz jutni. A tartósan veszteséges lapkiadás tehát nem engedhette meg magának, helyesebben, csak olyan mértékben, amilyenben a lapkiadásból fakadó veszteséget a vállalat másik eleme, a nyomda ellensúlyozta, rentábilissá tette. Ez a helyzet több következménnyel járt. Mindenekelőtt: Engel igyekezett színvonalas piaci szereplő lenni, megeremtve ehhez az infrastruktúrát (nyomda stb.) és a személyi föltételeket (minőségi újságíró-gárda). Politikailag és kulturálisan igyekezett „középre” húzni, kerülve az ellenzéki szélsőségesebb, marginális formáit, amelyekből esetleg „baj” lehetett volna. Habitusa pedig mindenestől a töketelajdonos, a dirigáló „fönök” habitusa volt, aki – bár imponált neki a lapjánál dolgozó írók (pl. Tömörkény, majd Móra) tehetsége és irodalmi tekintélye – szigorú érdekvényesítő volt. Nyomdászaival például többször volt súlyos konfliktusa. Ez a habitus, árulkodó módon, még a Kutlorásáv-esetről írott nyilvános dicsekvéséből is kitetszik. A vasútállomásra kiküldött nyomdászgyereknek ugyanis, kudarc esetére, mint eldicsekedett vele, pofonokat ígért.¹⁵ (Igaz, siker esetére viszont pénzt helyezett kilátásba.) Azaz: föl sem merült benne a kétely, hogy gesztusai esetleg kíméletlenek, morálisan vállalhatatlanok.

Két ilyen különböző sajtópiaci szereplő tehát, összeütközésbe kerülve, aligha közeledhetett egymáshoz emberileg.

A Kutlorásáv-est sajtótörténeti tanulságai azonban jóval túlmennek ennek a személyes relációra és megértésén. A vitában főszínpadra kerülő tények ugyanis láthatóvá teszik az akkori szegedi lapcsinálás több neuralgikus pontját. Mindenekelőtt kiderül, hogy a szegedi lapok nem-helyi hírszolgálat az adott technikai körülmények között, részben nehézkes, lassú és szegényes volt, részben pedig még így is meglehetősen költséges. A helyzet, amellyel a lapoknak meg kellett birkózniuk, szinte kikövetelte a színvonalasnak aligha nevezhető, „kókányoló”, a sajtótörténet korábbi szakaszából továbbélő „gyors és olcsó” megoldásokat. Azaz: a színvonalas politikai, kulturális és „helyi” anyagok mellől hiányzott az azonos színvonalú, tágasabb kontextusról tájékoztató gyors és pontos hírszolgálat. Ez végső soron a helyi olvasóknak a szűkebb környezetbe való kommunikációs bezárulásaként, információs elszigeteltségként értelmezhető. S ezen a helyzeten a Szegedre járó budapesti és külföldi (jórészt Monarchia-beli) újságok¹⁶ is csak részben segíthettek, hiszen ezek – minden jel szerint – csak igen szűk kört, néhány száz főt értek el, s e kört is viszonylag lassan.

Legalább ennyire figyelemre méltó azonban egy általánosabb összefüggés főlszínre kerülése is. Az információ, amelyet ekkor a nyomtatott újság közölt, sérülékeny; hitele egy bizalmi viszonyon áll vagy bukik: a hírforrás szavahihetőségén. Gyors és közvetlen ellenőrzésre nincs mód, nincs elvi lehetőség sem. Magyarán: a sajtó, működési módjából következően, magában hordta a finomabb vagy durvább manipuláció elvi lehetőségét. S csak az újságírókon múltott, hogy éltek-e ezzel a lehetőséggel, avagy sem.

LENGYEL ANDRÁS

¹⁴ Vö. jobb híján BÁTAYI Jenő: *Engel Lajos és nyomdája*. = Csongrád megyei Hírlap 1987. október 29. 4.

¹⁵ ENGEL Lajos: *i. h.* 237.

¹⁶ Összefoglaló adatsor nem áll rendelkezésünkre; az 1891-i állapotról l. LENGYEL András: *i. m.* 206–209.